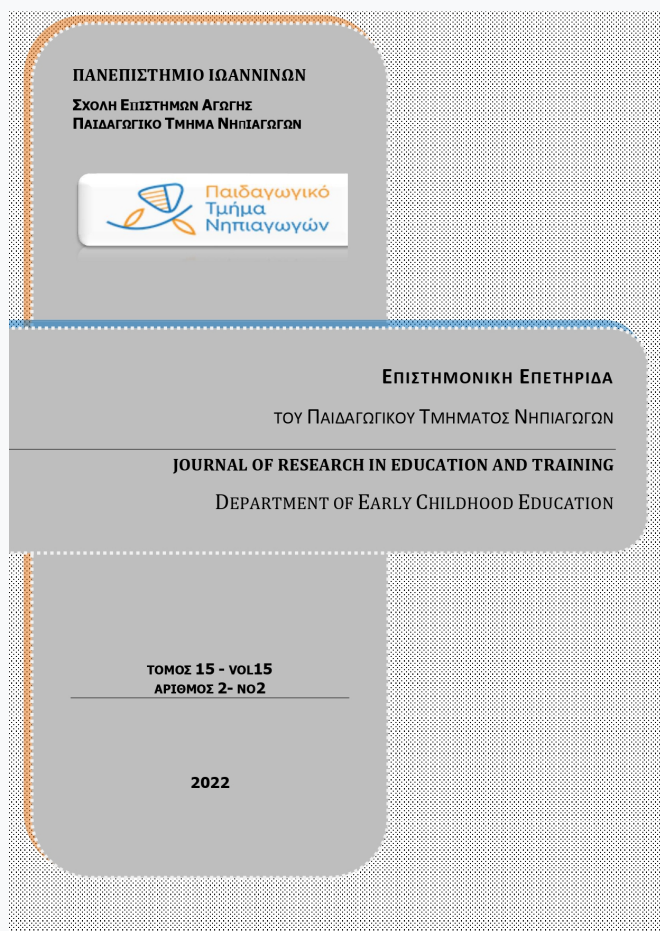

Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τόμ. 15, Αρ. 2 (2022)

Μια ειδική περίπτωση ορθογράφησης: Το ρ στα
όρια των μορφημάτων

Γιώργος Γρηγόριος Σέρρης

doi: [10.12681/jret.26394](https://doi.org/10.12681/jret.26394)

Copyright © 2022, Γιώργος Γρηγόριος Σέρρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σέρρης Γ. Γ. (2022). Μια ειδική περίπτωση ορθογράφησης: Το ρ στα όρια των μορφημάτων. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 15(2), 80-101.
<https://doi.org/10.12681/jret.26394>

Μια ειδική περίπτωση ορθογράφησης: Το ρ στα όρια των μορφημάτων. *Προτάσεις για την επίλυση του προβλήματος*

Γεώργιος Σέργης

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία πραγματευόμαστε μια ειδική περίπτωση ορθογράφησης που αποτελεί ένα αμφιλεγόμενο σημείο της νεοελληνικής ορθογραφίας, αφού η σχολική Γραμματική δεν έχει συμπεριλάβει στις ρυθμίσεις της όλες εκείνες τις περιπτώσεις των νεότερων σύνθετων λέξεων που πρέπει να γραφούν με διπλό ή μονό ρ στα όρια των μορφημάτων τους, π.χ. *ηχορύπανση* ή *ηχορρύπανση*, *ταχύρυθμος* ή *ταχύρρυθμος*. Θέλοντας να εξετάσουμε τις πρακτικές που ακολουθούνται σήμερα για αυτή την κατηγορία συνθέτων, ανατρέξαμε σε σύγχρονα νεοελληνικά λεξικά, ώστε να διαπιστώσουμε τις ορθογραφικές τους επιλογές αλλά και τις προτάσεις τους, που απορρέουν μέσα από αυτές. Τέλος, γίνεται προσπάθεια εξαγωγής ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με τη λύση που θα μπορούσε να υιοθετηθεί ώστε να λυθεί το συγκεκριμένο ορθογραφικό πρόβλημα.

Λέξεις-κλειδιά: διπλά ρρ, σύνθετες λέξεις, νεοελληνική ορθογραφία, σχολική Γραμματική, νεοελληνικά λεξικά

A special case of orthography: The "ρ" (r) at morpheme boundaries.

Suggestions for solving the problem

Γεώργιος Σέργης

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract

In the present work we deal with a special case of spelling which is controversial point of Modern Greek orthography, since the school grammar has not included in its arrangements all those cases of the newer compound words that must be written with double or single ρ at the limits of their morphemes, e.g. *ηχορύπανση* ή *ηχορρύπανση*, *ταχύρυθμος* ή *ταχύρρυθμος*. Wanting to examine the practices followed today for this category of compounds, we referred to Modern Greek dictionaries, in order to find out their spelling choices but also the solutions they propose through them. Finally, we try to draw safe conclusions about the solution that could be adopted to solve this spelling problem.

Keywords: double ρρ, compound words, Modern Greek spelling, school grammar, Modern Greek dictionaries

Εισαγωγή

Μετά από σχεδόν πέντε δεκαετίες δοκιμασίας του ορθογραφικού μας συστήματος στην πράξη μπορεί να λεχθεί ότι οι ρυθμίσεις της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη αποτελούν ισχυρά ερείσματα για τη νεοελληνική ορθογραφία (βλ. Ιορδανίδου, 2014: 286· Παπαναστασίου, 2008: 15). Παρ' όλ' αυτά υπάρχουν και κάποιες ειδικές περιπτώσεις, για τις οποίες, αν και υπάρχει σχετική ρύθμιση από τη σχολική Γραμματική¹, δεν είναι επαρκής, για να καλύψει όλο το φάσμα των λέξεων που εμπίπτουν σ' αυτές.

Μία από τις περιπτώσεις που χρήζει περαιτέρω διευκρινίσεων είναι και η γραφή των σύνθετων λέξεων της κοινής νέας ελληνικής (ΚΝΕ) με *ρρ* ή *ρ* στα όρια των μορφημάτων, κάτι που συχνότατα δημιουργεί προβλήματα στους μαθητές παντός βαθμίδας – και όχι μόνο² (πρβ. Χαραλαμπίδης, 2001: 192).

Μέσα από αυτή την εργασία παρουσιάζουμε ενδελεχώς τις ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής, που διέπουν τη συγκεκριμένη ειδική περίπτωση λέξεων, αλλά και τις πρακτικές σύγχρονων νεοελληνικών λεξικών και συγκεκριμένα του *Λεξικού Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (ΛΝΕΓ), του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* (ΛΚΝ), του *Μεΐζονος Ελληνικού Λεξικού* (ΜΕΛ), του *Μεγάλου Ηλεκτρονικού Λεξικού Νεοελληνικής Γλώσσας* (ΜΗΛΝΕΓ), του *Νέου Ελληνικού Λεξικού* (ΝΕΛ) και του *Χρηστικού Λεξικού της Νεοελληνικής Γλώσσας* (ΧΛΝΓ). Συμπληρωματικά παρατίθενται και οι ορθογραφήσεις από το *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής* (ΑΛΝΕ), καθώς ακολουθούνται οι ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής (με κάποιες εξαιρέσεις).

Επιπλέον, εξετάζουμε την ορθογραφία υπό το πρίσμα του κριτηρίου της καθιέρωσης γραφών λόγω της υψηλής συχνότητας στη χρήση τους. Οι γραφές που ερευνούμε αφορούν τα συγκεκριμένα σύνθετα και μέσω αυτών γενικεύουμε τα συμπεράσματά μας εν γένει για τη νεοελληνική ορθογραφία. Τέλος, μέσα από αυτή την εργασία παραθέτουμε συγκεκριμένες λύσεις, οι οποίες αν υιοθετηθούν, θα δοθεί μία οριστική λύση στο πρόβλημα της ορθογράφησης του *ρρ* στις σύνθετες λέξεις στα όρια των μορφημάτων.

¹ Με τον όρο «σχολική Γραμματική» εννοούμε τη *Γραμματική Ε' & Στ' Δημοτικού* και τη *Γραμματική Α', Β', Γ' Γυμνασίου*. Καμία από τις δύο δεν έχει ανατρέψει τις ορθογραφικές ρυθμίσεις του *Ορθογραφικού οδηγού* της «Μεγάλης» Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, οπότε τις δεχόμαστε ως έχουν.

² Σε έρευνα των Ιορδανίδου & Σέργη (2019: 469) τα λάθη που καταγράφηκαν στα διπλά *ρρ* από τους φοιτητές του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών ήταν τα πιο συχνά με τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών να έχουν γίνει στα όρια των μορφημάτων.

2. Σχολική Γραμματική και διπλά σύμφωνα: Ρυθμίσεις και περαιτέρω προβληματισμοί

2.1 Οι κανόνες της σχολικής Γραμματικής για τα όμοια σύμφωνα

Τα όμοια σύμφωνα (ββ, δδ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ σσ, ττ) εμφανίζονται μόνο στο εσωτερικό της λέξης ανάμεσα σε φωνήεντα και ποτέ στην αρχή μιας λέξης³. Επίσης, είναι δυνατόν όμοια σύμφωνα να εμφανιστούν στα όρια των μορφημάτων, π.χ. *έκκληση*, *έλλογος*, *διαρροή*, *συννυφάδα* κτλ. Η ιστορική ορθογραφία είναι αυτή που καθορίζει τη γραφή των όμοιων συμφώνων στο εσωτερικό των λέξεων, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο στα όρια των μορφημάτων, που η ορθογράφησή τους είναι πιο προβλέψιμη (Παπαναστασίου, 2008: 239-240, 350).

Σύμφωνα με τον *Ορθογραφικό οδηγό* της «Μεγάλης» Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, τα όμοια σύμφωνα διατηρούνται σ' όλες τις λέξεις που ορθογραφούνταν έτσι και στα αρχαία ελληνικά, π.χ. *γλώσσα*, *θάλασσα*, *θάρρος* κτλ., καθώς και σε πολλά οικογενειακά ονόματα. Επίσης, τα όμοια σύμφωνα διατηρούνται στις εβραϊκές λέξεις, π.χ. *Σάββατο*, *αλληλουία*.

Από την άλλη, με ένα σύμφωνο γράφονται: (1) Λέξεις αρχαίας μεν καταγωγής, που έχουν υποστεί δε κάποια φωνητική μεταβολή, οπότε είναι αδιαφανής η σχέση τους με την αρχαία λέξη, π.χ. *στουπί* < μσν. *στουπί* < ελνστ. *στουπίον* < αρχ. *στυπείον*. (2) Λέξεις που ανήκουν σε μεταγενέστερη μορφή της ελληνικής, π.χ. *κότα* < μτγν. *κόττος*. (3) Νεότεροι φωνητικοί τύποι που προήλθαν μετά από αποβολή ή αφομοίωση κάποιου συμφώνου, π.χ. *όμορφος* (< αρχ. *εὔμορφος*), *νύφη* (< αρχ. *νύμφη*). (4) Ξένες λέξεις, εκτός από τα κύρια ονόματα (Ιορδανίδου, 1999: 117-118· Τριανταφυλλίδη κ.ά., 1941/2002: 419-422 § 1092, 1093, 1094).

Ειδικότερα, το γγ διατηρείται στις λέξεις που ετυμολογούνται από τα αρχαία ελληνικά και σε όλα τα σύνθετα ή παράγωγά τους, π.χ. *φέγω*, *φεγγάρι*, *φεγγαράδα*, *φεγγαρόλουστος*. Τον ίδιο κανόνα ακολουθούν οι λέξεις που στα αρχαία γραφόταν με γ, π.χ. *αγγούρι* < μσν. *αγγούρι(ν)* < ελνστ. **άγγούριον* < *άγουρος*, *σπαράγγι* < αρχ. *άσπάραγος*. Επιπρόσθετα, το διπλό γ διατηρείται σε κάποια ξένα κύρια ονόματα με ng, π.χ. *Αγγλία*, *Ουγγαρία* κτλ. αλλά και σε κάποια οικογενειακά ονόματα, όπως *Προβελέγγιος* κ.ο.κ. Κατά συνέπεια, οι δάνειες λέξεις, αυτές που στα αρχαία δεν είχαν γ και όσες ορθογραφούνταν με γκ στα νέα ελληνικά γράφονται με γκ, π.χ. *αγκάθι* (< αρχ. *άκάνθιον*), *άγκυρα* (< αρχ. *ἄγκυρα*), *ζούγκλα* (< αγγλ. *jungle*) (Τριανταφυλλίδη κ.ά., 1941/2002: 423 § 1095).

³ Στο ΛΚΝ καταχωρίζεται η λέξη *γαστρώνω* [< ελνστ. *έγγαστρ(ῶ)*], που όμως δε θεωρείται ορθό. Σε σχετική έρευνα στο λεξικό της αρχαίας Liddell & Scott (L&S), δεν εντοπίστηκε κάποιο λήμμα με αρχικό γγ.

2.2 Οι κανόνες της σχολικής Γραμματικής για τα ρρ

Ένα βασικό πρόβλημα στη ρύθμιση της νεοελληνικής ορθογραφίας είναι και η γραφή με ρρ ή ρ στα όρια των μορφημάτων, δηλαδή σε σύνθετες ή παράγωγες λέξεις που αρχίζουν με ρ. Ο λόγος αυτής της δυσκολίας έγκειται και σε φαινόμενα που συνέβαιναν στην αρχαία γλώσσα (Παπαναστασίου, 2008: 351).

Σε ό,τι αφορά τον κανόνα που διέπει τον διπλασιασμό των ρρ στα αρχαία ελληνικά ο Μωυσιάδης (2009) παραθέτει τα εξής:

Αν το α' συνθετικό λήγει σε βραχύ φωνήεν, το αρκτικό ρ διπλασιάζεται λόγω αφομοιώσεων με σιγημένο φθόγγο και με συχνό αποτέλεσμα την άρση των αλλεπαλλήλων βραχειών συλλαβών, π.χ. *ἀπορρίπτω*, *ἰσορροπία*, *διάρροια* κτλ. Η ίδια αρχή ισχύει στα σύνθετα με *ἀ-* στερητικό, όπου ο διπλασιασμός του ρ ενίοτε οφείλεται σε αφομοίωση φθόγγου που έχει πλέον σιγηθεί, π.χ. *ἄρρητος* < **ἄ-Fρη-τος*, *ἄρρηκτος* < **ἄ-Fρᾱκ-τος*.

Βάσει του προηγούμενου κανόνα είναι δυνατόν να ερμηνευτεί ο διπλασιασμός των ρρ σε πλήθος λέξεων που ανάγονται απευθείας στην αρχαία γλώσσα. Ωστόσο, στα νέα ελληνικά δεν εφαρμόζεται ο εν λόγω κανόνας όταν οι σύνθετες λέξεις δεν ανάγονται σε αρχαία ή λόγια στοιχεία⁴, π.χ. *μονορούφι*.

Σήμερα υπάρχει πληθώρα λέξεων με διπλασιασμό των ρρ, καθώς είτε έχουν επιβιώσει από την αρχαία ελληνική είτε έχουν επικρατήσει λόγω του πρόσφατου λόγιου δανεισμού. Ωστόσο, στις λέξεις που έχουν σχηματιστεί μετά την ελληνιστική περίοδο (μετά τον 4^ο-5^ο αιώνα μ.Χ.) δεν πρέπει να τίθεται το θέμα του διπλασιασμού των ρρ στα όρια των μορφημάτων, διότι τότε η προφορά δε συμβάδιζε με τη γραφή, δηλαδή δεν υπήρχε η αρχή της αμφιμονοσημαντότητας. Έτσι, σήμερα η όποια ορθογραφική ρύθμιση πρέπει να λάβει υπόψη της την ύπαρξη παράγωγων και σύνθετων λέξεων με αρχαίο ρρ και νεότερων σύνθετων με ρ (Παπαναστασίου, 2008: 352).

Ο *Ορθογραφικός οδηγός* Τριανταφυλλίδη αναφορικά με το θέμα που εξετάζουμε αναφέρει ότι διατηρούνται στις αρχαίες λέξεις, π.χ. *αιμορραγία*, *ανάρρωση*, *απορροφώ*, *επίρρημα*, *θάρρος*,

⁴ Σε μία σύνθετη λέξη τα μέρη της είναι δυνατόν να προέρχονται από διαφορετικούς τύπους της γλώσσας, είτε από τη λόγια είτε από τη λαϊκή παράδοση. Αυτή η συνύπαρξη έχει πλέον παγιωθεί στη συνείδηση των χρηστών της ελληνικής και αποτελεί πηγή άντλησης στοιχείων (θεμάτων ή λέξεων) για τη δημιουργία σύνθετων λέξεων της ΚΝΕ. Για παράδειγμα, η λ. *σκουπόξυλο* αποτελείται από μη λόγια συνθετικά, η λέξη *λεωφορείο* από λόγια και στη λέξη *εσώροχο* υπάρχει η μείξη των δύο στοιχείων (Ράλλη, 2007: 154-157).

ιδιόρρυθμος, παρρησία, πυρρός. Επιπλέον, στις σύνθετες λέξεις το ρρ διατηρείται όταν είναι α' συνθετικό σε λέξεις με: 1. στερητικό α- (π.χ. *άρρητος, αρρίζωτος, άρρυθμος, άρρωστος*), 2. πρόθεση (π.χ. *καταρράκτης, μεταρρύθμιση*) και (3) όνομα⁵ που λήγει σε ο, ι, α, υ (π.χ. *ετοιμόρροπος, ισορροπία, ταχύρρυθμος*). Όταν μία λέξη που αρχίζει από ρ είναι β' συνθετικό, πάλι διατηρείται διπλό το ρρ, όμως με την προϋπόθεση ότι ως α' συνθετικό είναι κάποιο λόγιο πρόθημα (*εν-, πάλιν-, συν-, παν-*), π.χ. *επίρρημα, διαρροή, παλίρροια, πρόρρηση, συρροή*. Τέλος, οι λέξεις που έχουν ως α' συνθετικό το πρόθημα *υπέρ-* και ακολουθεί λέξη που αρχίζει από ρ διατηρούν το ρρ, π.χ. *υπερρομαντικός, υπερρεαλιστής* (Ιορδανίδου, 1999: 118· Κατσούδα, 2009¹¹: 257· Τριανταφυλλίδης κ.ά., 1941/2002: 422 § 1094).

Στις περιπτώσεις που μία λέξη είναι σύνθετη με τα ζανα- και ξε- –που στην αρχαία γλώσσα εμφανιζόταν με τη μορφή *ανά-* και *εκ-* αντίστοιχα– διατηρείται ένα ρ, π.χ. *ζαναρίχνω, ξεριζώνω*. Επιπλέον, το απλό ρ διατηρείται στα νεότερα σύνθετα, π.χ. *αγριοροδιά, αναρωτιέμαι, αρχираβίνος, ασπρόρουχα, μονορούφι* κτλ., όπως επίσης και στις λέξεις που ορθογραφούνταν έτσι και στα αρχαία, π.χ. *εσώρουχο, ευρυθμία, εύρωστος* κτλ. Τέλος, το ρ διατηρείται στους τύπους των ρημάτων παρελθοντικών χρόνων που έχουν υποστεί αύξηση, π.χ. *έριζα* κτλ. (άλλωστε αυτός ο τύπος δε συναντιέται στην αρχαία) και στις δάνειες λέξεις (Ιορδανίδου, 1999: 118· Κατσούδα, 2009¹¹: 257· Τριανταφυλλίδης κ.ά., 1941/2002: 422 § 1094).

2.2.1 Ο παράγοντας του λόγιου στοιχείου στη ρύθμιση των ρρ κατά τη σύνθεση

Στην προηγούμενη ρύθμιση είναι χρήσιμο να προσθέσουμε διευκρινιστικά την πρακτική που ακολούθησε το ΛΚΝ και το ΑΛΝΕ για την εν λόγω ειδική περίπτωση που εξετάζουμε. Σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2008: 354), στα δύο αυτά λεξικά έχει ληφθεί υπόψη –εκτός των σχολικών ρυθμίσεων– και ο παράγοντας +/- λόγιο (περισσότερο ή λιγότερο λόγια) σε νεότερα σύνθετα λόγιας προέλευσης, π.χ. *απορρυπαίνω, ετοιμόρροπος, ημίρρευστος, θερμορρύθμιση, ταχύρρυθμος* κτλ. Πολλές φορές οι λόγιες λέξεις περιλαμβάνουν δεσμευμένα μορφήματα που δεν απαντούν αυτόνομα στη νέα ελληνική, π.χ. *εμμηνό-ρροια, ημί-ρρευστος, ωο-ρρηξία* κτλ. (Μωυσιάδης, 2009).

Όμως σε παράγωγες λέξεις λόγιας προέλευσης, αλλά μη λόγιας χρήσης, που μπορεί να σχηματίζονται με α- στερητικό, με το πρόθημα *αντί-*, με δεύτερο συνθετικό τα *-ραφείο, -*

⁵ Ισχύει μόνο για αυτά τα φωνήεντα που ήταν βραχέα στα αρχαία ελληνικά (Κατσούδα, 2009¹¹: 257).

ράπτης, -ρύπανση και το ουσιαστικό φωτορυθμικό προτιμάται η γραφή με ρ, π.χ. αρυμοτόμητος, αντιρύπανση, εμποροραφείο, εμποροράπτης, ηχορύπανση (Παπαναστασίου, 2008: 354).

Τέλος, τα ρρ διατηρούνται στην αύξηση των λόγιων σχηματισμών, π.χ. εξερράγη, όπως επίσης και στα λόγια ρήματα με β' συνθετικό τα ράπτω (συρράπτω – συνέρραψα), ρέω (απορρέω – απέρρευσα), ρηγνύω (διαρρηγνύω – διέρρηξα) και ρίπτω (επιρρίπτω – επέρριψα). Ωστόσο, στα απλά ρήματα ράβω (έραψα), ρέω (έρευσα) και ρίχνω (έριξα) διατηρείται το απλό ρ (Παπαναστασίου, 2008: 354).

2.3 Άλλες προτάσεις για τα ρρ στη σύνθεση

Ωστόσο, υπάρχουν κι άλλες απόψεις ως προς τη ρύθμιση της ορθογραφίας των ρρ, που δε συμφωνούν με τις ρυθμίσεις της επίσημης σχολικής Γραμματικής. Αρχικά, στη *Νεοελληνική Γραμματική* του Τσοπανάκη (1994) ο αναγνώστης συναντά τις γραφές *άρωστος*, *αιμοραγία* κτλ. (Μωυσιάδης, 2009), δηλαδή ο εν λόγω συγγραφέας απλογραφεί ακόμα και τις σύνθετες λέξεις με αρχαιοελληνική προέλευση, πρακτική που αντίκειται στις αρχές της απλοποιημένης ιστορικής μας ορθογραφίας. Παρόμοια οι Στ. Αλεξίου, Αλ. Σχοινάς και Γ. Κοτζιούλας πρέσβευαν τη γραφή με απλό ρ όλων των σύνθετων λέξεων ανεξαιρέτως, σύμφωνα με τον Σαραντάκο (2018).

Ακόμα, η Ακαδημία Αθηνών το 1930 είχε προτείνει τη γενίκευση του κανόνα για τον διπλασιασμό των ρρ και για τα νεότερα σύνθετα, κάτι που αναθεώρησε το 1933, καθώς, σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2008: 353), θα εφαρμοζόταν ένας κανόνας που δεν έχει τα ερείσματά του σε κάποιο νεοελληνικό φαινόμενο και επιπλέον θα άλλαζε τη γραφή των λέξεων με απλό ρ της αρχαίας ελληνικής. Ωστόσο, είχε το πλεονέκτημα της εύκολης εκμάθησης και εφαρμογής του.

Ο Παπαναστασίου (2012: 13) σε άρθρο του για μια ενδεχόμενη ορθογραφική μεταρρύθμιση προτείνει την πλήρη κατάργηση του διπλού ρρ στα όρια των μορφημάτων σε λέξεις ιστορικής ορθογραφίας, όμως όχι όταν αυτές προκύπτουν από αφομοίωση, π.χ. *συρρέω* (αλλά *διαρέω*, *καταρέω*), ή όταν το διπλό ρρ υπάρχει στο θέμα των λέξεων, π.χ. *θάρρος*, *πυρρόξανθος*. Από την άλλη, ο Μωυσιάδης (2009) προτείνει να γράφονται με ρρ μόνο «τα λόγια γηγενή σύνθετα», π.χ. *φωτορρύπανση*, ενώ αν σε μία σύνθετη λέξη υπάρχει κάποια με ξένη καταγωγή, αυτή να απλογραφείται, π.χ. *αφισορύπανση*.

3. Τα νεοελληνικά λεξικά και το ρ στα όρια των μορφημάτων

Το λεξικό ανάλογα με τον χρήστη του μπορεί να έχει διάφορες λειτουργίες. Η πλέον κοινότοπη είναι ο έλεγχος της ορθότητας κάποιου γλωσσικού τύπου, κυρίως ως προς την ορθογραφία του (Ξυδόπουλος, 2008: 312· πρβ. Hartmann, 2015: 142-143) και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο οι ορθογραφικές επιλογές κάποιου λεξικού διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή του από τον χρήστη (Tseronis & Iordanidou, 2009: 178· Ξυδόπουλος, 2008: 313) και ιδίως όταν πρόκειται να επιλέξει κάποιο από τα νεοελληνικά λεξικά, που βρίθουν ορθογραφικών πολυφωνιών (πρβ. Σέργης, 2020: 168).

Από προηγούμενες έρευνες (βλ. Ιορδανίδου, 1998, 2014· Κακριδή-Φερράρι, 2008· Παπαναστασίου, 2008· Σέργης, 2020) είναι γνωστό ότι τα γενικά λεξικά που ακολουθούν σχεδόν πιστά την επίσημη ορθογραφία⁶ είναι τα ΛΚΝ και ΜΕΛ⁷. Τα ΛΝΕΓ και ΝΕΛ αμφισβητούν τις αρχές που έχει στηριχτεί η νεοελληνική ορθογραφία (κυρίως το ΛΝΕΓ), ενώ τα ΜΗΛΝΕΓ και ΧΛΝΓ αμφισβητούν την ορθογραφική τυποποίηση στην πράξη και μερικώς τις αρχές της νεοελληνικής ορθογραφίας (Σέργης, 2020: 174), καθώς δεν υπάρχει ορθογραφική ομοιομορφία σ' αυτά (κυρίως στο ΧΛΝΓ).

Όσον αφορά την ειδική περίπτωση που εξετάζουμε και σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 1 (βλ. Παράρτημα), μεγαλύτερη συνέπεια με τη σχολική ορθογραφία παρουσιάζει το ΛΚΝ και το ΝΕΛ, ενώ έπονται τα ΜΕΛ, ΜΗΛΝΕΓ και ΛΝΕΓ, με το ΧΛΝΓ να καταγράφει τα μικρότερα ποσοστά.

Το ΛΚΝ καταχωρίζει 29 από τις 41 περιπτώσεις του Πίνακα 1 και το ποσοστό συμφωνίας του με τη σχολική ορθογραφία είναι 96,5%, αφού η μόνη διαφωνία μ' αυτήν είναι η περίπτωση του *βαθύρριζος*, που υιοθετεί τον ακραιφνή ετυμολογικό σχηματισμό (βλ. σχετική υποσημείωση στον Πίνακα 1). Γενικά, το ΛΚΝ συμμορφώνεται με τις ρυθμίσεις της σχολικής ορθογραφίας και προτείνει μία νηφάλια λύση για τη ρύθμιση των περιπτώσεων που δεν καλύπτονται από τον *Ορθογραφικό οδηγό* της «Μεγάλης» Γραμματικής Τριανταφυλλίδη.

Σε ό,τι αφορά το ΝΕΛ, είναι το μοναδικό λεξικό με τα λιγότερα καταχωρισμένα λήμματα στον Πίνακα 1 (μόλις 17), παρά ταύτα αποκλίνοντες σχηματισμοί από την επίσημη ορθογραφία παρατηρήθηκαν μόνο σε δύο περιπτώσεις (88,3% συμφωνία με τη σχολική

⁶ Εννοούμε την ορθογραφία που στηρίζεται στις ρυθμίσεις του *Ορθογραφικού οδηγού* της «Μεγάλης» Γραμματικής Τριανταφυλλίδη.

⁷ Επίσης και το *Σύγχρονο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, σύμφωνα με την Ιορδανίδου (1998).

ορθογραφία), οι οποίες είναι το *βαθύρριζος* και η *ηχορρύπανση*. Συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με τις επίσημες ρυθμίσεις, ωστόσο η διαφοροποίηση που παρατηρείται στη γραφή *ηχορρύπανση* δε μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι συμφωνεί απόλυτα με αυτές, καθώς πρόκειται για νεότερο σύνθετο (λόγιας προέλευσης αλλά μη λόγιας χρήσης), ενώ δεν καταχωρίζει άλλα νεότερα σύνθετα με β' συνθετικό τη *-ρύπανση*, για να είμαστε βέβαιοι για τις γραφές που προκρίνει. Η λημματογράφηση του *βαθιόριζος* καθιστά σαφές ότι δέχεται τη ρύθμιση για τη γραφή κάποιων νεότερων συνθέτων με απλό *ρ*, ενώ με τη γραφή *ηχορρύπανση* πιθανόν να εφαρμόζει τη ρύθμιση που σχετίζεται με τα γηγενή σύνθετα (δεν καταχωρίζεται η *φωτορύπανση* και η *αφισορύπανση* –νεότερα σύνθετα– για να έχουμε πιο ολοκληρωμένη εικόνα).

Έπειτα, το ΜΕΛ καταχωρίζει 21 από τα 41 λήμματα του πίνακά μας με το 76,1% να συμφωνεί με τις επίσημες ορθογραφικές ρυθμίσεις. Οι αποκλίσεις που παρατηρήθηκαν ήταν τα *απορυθμίζω* (και τα παράγωγά του), *θερμορύθμιση* και *ταχύρρυθμος* που, μάλλον, επέλεξε να τα λημματογραφήσει με απλό *ρ* ως νεότερα σύνθετα. Ουσιαστικά δεν έχει λάβει υπόψη του τη λόγια προέλευση των λέξεων. Το ΜΕΛ, αν και προτίμησε να ακολουθήσει κατά γράμμα τις επιταγές του *Ορθογραφικού οδηγού*, δε λαμβάνει υπόψη του τον παράγοντα +/- λόγιο, με αποτέλεσμα οι προτάσεις του για κάποιες περιπτώσεις λόγιων συνθέτων να μην είναι συνεπείς, π.χ. *απορυθμίζω*, *ταχύρρυθμος* αλλά *ετερόρρυθμος*, *μεταρρυθμίζω*.

Ακολουθεί το ΜΗΛΝΕΓ, το οποίο καταχωρίζει 37 λήμματα στον πίνακά μας, με το 75,7% αυτών να συμφωνούν με τη σχολική ορθογραφία. Το ΜΗΛΝΕΓ υιοθετεί σε αρκετές περιπτώσεις διπλές γραφές (βλ. *αναριγώ* & *αναρριγώ*) κάτι που δεν είναι σύμφωνο με την ορθογραφική τυποποίηση. Επιπλέον, νεότερα σύνθετα, π.χ. *αφισορύπανση*, *ηχορύπανση*, καταχωρίζονται με απλό *ρ*. Το ΜΗΛΝΕΓ συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με τις επίσημες ρυθμίσεις και φαίνεται σε κάποιες περιπτώσεις να υιοθετεί τον παράγοντα +/- λόγιο (βλ. *απορρυθμίζω*, *ταχύρρυθμος*), ενώ άλλες φορές δε φαίνεται να συμφωνεί μ' αυτό, π.χ. *αντι-/απο-ρύπανση* & *αντι-/απο-ρρύπανση*, *κονδυλόριζος*, καθώς προτείνοντας δύο γραφές δεν παίρνει σαφή θέση για τους λόγιους και μη σχηματισμούς. Στην περίπτωση του *αντιρύπανση* προτιμάται το απλό *ρ*, καθώς υπάρχει και το πρόθημα *αντί-* αλλά και το δεύτερο στοιχείο *-ρύπανση*, το οποίο είναι λόγιας προέλευσης, αλλά όχι λόγιας χρήσης. Όμως στη γραφή *απορρύπανση*, παρόλο που περιέχει το *-ρύπανση*, επιλέγονται τα διπλά *ρρ*, καθώς υπάρχει αναγωγή στο αρχαίο *ἀπορρυπόω* (= καθαρίζομαι από τη βρομιά) και αποτελεί νεότερο σύνθετο αλλά λόγιας προέλευσης. Επιπλέον, παρατηρούνται κι άλλες ασυνέπειες, π.χ. *ημίρευστος* & *ημίρρευστος*, αλλά *λεπτόρρευστος*, *παχύρρευστος* και *πυκνόρρευστος* κ.ά., που προκαλούν σύγχυση στον χρήστη ως προς τα κριτήρια ορθογράφησης του με *ρ* ή *ρρ*. Τέλος,

σε κάποιες περιπτώσεις φαίνεται να προτιμάει το ένα ρ στα νεότερα σύνθετα (π.χ. *αυτορύθμιση, δίριχτος*), ενώ σε άλλες όχι (π.χ. *σταγονορροή*).

Το ΛΝΕΓ καταχωρίζει τα 29 από τα 41 λήμματα που εξετάζουμε και με τη σχολική ορθογραφία συμφωνεί το 72,4% αυτών, με τις κυριότερες αποκλίσεις να παρατηρούνται σε λέξεις που αποτελούνται από γηγενή λόγια σύνθετα, π.χ. *ηχορρύπανση, φωτορρύπανση* αλλά *αφισορύπανση* (η λ. *αφίσα* είναι γαλλική), *φωτορρυθμικός*. Συμφωνεί με τις επίσημες ρυθμίσεις της ΚΝΕ για τα ρρ στα σύνθετα, όμως θέλοντας να καλύψει το «ορθογραφικό κενό» στις λόγιες σύνθετες λέξεις, προτείνει να γράφονται με ρρ όλα τα γηγενή λόγια σύνθετα, δηλαδή όλες οι λέξεις που και τα δύο συνθετικά τους προέρχονται από την ελληνική, π.χ. *ηχορρύπανση*⁸, *φωτορρύπανση* αλλά *αφισορύπανση*. Ωστόσο, η διαφωνία μας έγκειται στο γεγονός ότι οι δύο πρώτες λέξεις αποτελούν νεότερα σύνθετα και υπάρχει σχετική ρύθμιση στη σχολική Γραμματική (προφανώς είναι λέξεις που σχηματίστηκαν μετά την ελληνιστική περίοδο, οπότε δεν υπάρχει λόγος να εφαρμόσουμε τους κανόνες της αρχαίας, βλ. § 2.2).

Τέλος, το ΧΛΝΓ καταγράφει 36 λήμματα εκ των οποίων το 16,7% είναι σύμφωνο με την επίσημη ορθογραφία. Το συγκεκριμένο λεξικό καταχωρίζει πλήθος διπλών γραφών⁹, από τις οποίες η μία δεν είναι σύμφωνη με τις ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής, π.χ. *ημίρρευστος & ημίρευστος, ηχορύπανση & ηχορρύπανση, θερμορύθμιση & θερμορρύθμιση, απορρύπανση & απορύπανση* αλλά *απορρυπαντικός*. Ωστόσο, υπάρχουν και εξαιρέσεις, π.χ. *εμμηνορρυσία, ετερόρρυθμος, ετοιμόρροπος*. Είναι εμφανές ότι το ΧΛΝΓ δεν παίρνει κάποια σαφή θέση γι' αυτήν την ειδική περίπτωση που εξετάζουμε, παρά μόνο για τις λέξεις με δεσμευμένα μορφήματα που δεν απαντούν αυτόνομα στη νέα ελληνική, π.χ. *ωο-ρρηξία*. Οι διπλές ορθογραφήσεις που προτείνει, πιθανόν, έχουν επιλεχτεί λόγω της συχνότητας στη χρήση τους, όπως δηλώνεται, άλλωστε, και στην Εισαγωγή του εν λόγω λεξικού. Παρ' όλ' αυτά η συγκεκριμένη πρακτική δε βοηθάει την ορθογραφική ενοποίηση γενικότερα και ειδικότερα στην εξεύρεση μία λύσης για αυτή την ειδική περίπτωση ορθογράφησης. Μολαταύτα, να σημειωθεί ότι οι διπλές γραφές που προτείνει το ΧΛΝΓ είναι πιο συνεπείς σε σχέση με το ΜΗΛΝΕΓ (βλ. παραπάνω) με εξαίρεση το *απορρυπαντικός*, που προτείνει μόνο μία γραφή, προφανώς λόγω της συντριπτικά υψηλής συχνότητας στη χρήση σε σχέση με το *απορυπαντικός*.

⁸ Πρόκειται για μεταφραστικό δάνειο από τα αγγλικά (*sound pollution*) και δημιουργήθηκε το 1970 (Χαραλαμπίκης, 2001: 192).

⁹ Στην εργασία μας δεν έχουμε εκλάβει ως διπλή γραφή το *χειμαρρος &* (εσφαλμ.) *χειμαρος*, καθώς υπάρχει το ανάλογο σχόλιο.

4. Συχνότητα χρήσης και ρ: Στον αρμό της σύνθεσης και σε ιστορικές γραφές

Κάποιοι γλωσσολόγοι υποστηρίζουν ότι για τη ρύθμιση της ορθογραφίας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη μαζί με άλλα το κριτήριο της χρήσης και οι ορθογραφικές επιλογές ενός επίσημου και εγκεκριμένου λεξικού (Χατζησαββίδης, 2015: 277-278). Το κριτήριο της χρήσης έχει υιοθετηθεί πρόσφατα και από το ΧΛΝΓ, το οποίο αναφέρει ότι είναι ουτοπικό το να προσπαθήσει κανείς να αλλάξει μία γραφή που η χρήση καθιέρωσε (Χαραλαμπίδης, 2014: 14). Στα ελληνικά παράδειγμα επικράτησης ενός γλωσσικού τύπου αποτελεί η επικράτηση της γραφής με *ι* των ρημάτων σε *-ώ* και *-ίζω* με συνοπτικό ποιόν ενεργείας, όταν συμπίπτουν σημασιολογικά, π.χ. *ανθώ/ανθίζω*, *άνθησα/άνθισα* (Ιορδανίδου, 2014: 282).

Ο Τριανταφυλλίδης (1965: 374) αναφέρει ότι, όταν μία γραφή έχει καθιερωθεί από τη χρήση ακόμα και να είναι «ετυμολογικά στραβή», δε θα έπρεπε να αλλάξει, π.χ. *χλωμός*, *κώδικας*. Ωστόσο, τα παραδείγματα των γραφών που προβάλλει έχουν επικρατήσει για αιώνες (π.χ. βλ. το ελληνιστικό *κῶδιξ* (< λατ. *codex*) – *κώδικας*, που ως λατινικό δάνειο θα έπρεπε να το είχε ορθογραφηθεί *κόδικας*).

Ουσιαστικά το ΧΛΝΓ αποφεύγει οποιαδήποτε ρύθμιση στις ορθογραφικές αποτυπώσεις των λημμάτων, παραθέτοντας σε πολλές περιπτώσεις πλάι στην επίσημη σχολική γραφή, αυτή που τα στατιστικά στοιχεία, που διέθετε το λεξικό, προκρίνουν ως την πιο συχνή. Ωστόσο, υπάρχουν και εξαιρέσεις, όπως στο λήμμα *χείμαρρος*, στο οποίο υπάρχει ρυθμιστικό σχόλιο για την εσφαλμένη γραφή *χείμαρος*, καθώς πρόκειται για μία κληρονομημένη λέξη που διατηρεί την ορθογραφία της. Είναι γεγονός ότι, αν έχει κανείς ως λεξικό αναφοράς το ΧΛΝΓ ή το ΜΗΛΝΕΓ, σίγουρα θα αντιμετωπίσει πρόβλημα ως προς την υιοθέτηση της επίσημης ορθογράφησης, καθώς δεν υπάρχει ανάλογο σχόλιο που να παραπέμπει σ' αυτήν, όπως συμβαίνει με το ΛΝΕΓ σε αρκετές περιπτώσεις.

Είναι γνωστό, σύμφωνα και με άλλες μελέτες (βλ. ενδ. Ιορδανίδου, 2014) ότι οι χρήστες της ελληνικής στο διαδίκτυο δεν έχουν συγκεκριμένα κριτήρια ορθογράφησης και ίσως αγνοούν τις ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής. Επιπρόσθετα, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ενδέχεται να έχει υπάρξει επιρροή των χρηστών από κάποιο σύγχρονο νεοελληνικό λεξικό που τις λημματογραφεί έτσι.

Σίγουρα οι χρήστες κάθε γλώσσας είναι αυτοί που καθορίζουν την εξέλιξή της, όμως παραμένει εύλογο το ερώτημα αν μπορούν τελικά να ρυθμίσουν και τη γραφή της, αν λάβουμε υπόψη ότι ακόμα και οι επιστήμονες που μελετούν τη Γλώσσα (Γλωσσολόγοι)

συχνά διατυπώνουν διαφορετικές απόψεις για κάποια ορθογραφικά θέματα. Ενδεικτικό της κατάστασης που περιγράφεται είναι οι διαφορετικές γραφές που υιοθετούν τα υπό εξέταση λεξικά, καθώς απηχούν σε μεγάλο βαθμό τις ορθογραφικές απόψεις των συγγραφέων τους.

5. Προτάσεις για την επίλυση του ζητήματος

Συνοψίζοντας, θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ η διατήρηση των αρχών της σχολικής Γραμματικής, δηλαδή η γραφή με *ρρ* ή *ρ* όταν πρόκειται για λέξη που ετυμολογείται με αυτή τη γραφή στην αρχαία μας γλώσσα, χωρίς να παραβλέπονται οι παράγωγες και σύνθετες λέξεις.

Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητο να διατηρηθεί το *ρρ* στα όρια των μορφημάτων και συγκεκριμένα όταν υπάρχει ως *α'* συνθετικό το στερητικό *α-* (π.χ. *άρρωστος*), κάποια πρόθεση (π.χ. *καταρράκτης*) και ένα όνομα που λήγει σε *ο, ι, α, υ* (π.χ. *ταχύρρυθμος*). Μετά, να διατηρείται το *ρρ* σε λέξεις που έχουν υποστεί συγχώνευση λόγω του *ν* που υπάρχει σε κάποιο λόγιο πρόθημα (π.χ. *συν-*), π.χ. *συρρέω*. Τέλος, προτείνουμε να διατηρείται όταν ως *α'* συνθετικό είναι το πρόθημα *υπέρ-* και ακολουθεί λέξη που αρχίζει από *ρ*, π.χ. *υπερρεαλιστής*.

Όταν έχουμε λέξεις σύνθετες με τα *ζανα-* και *ξε-*, θεωρείται ορθό να υπάρχει μόνο ένα *ρ*, π.χ. *ζαναρίχνω*. Επιπλέον, το απλό *ρ* να διατηρείται στα νεότερα σύνθετα, π.χ. *ασπρόρουχα, μονορούφι* κτλ., όπως επίσης και στις λέξεις που ορθογραφούνταν έτσι και στα αρχαία, π.χ. *εσώρουχο* κτλ. Τέλος, το *ρ* προτείνεται να διατηρείται στους τύπους των ρημάτων παρελθοντικών χρόνων που έχουν υποστεί αύξηση, π.χ. *έριζα* κτλ. και σε όλες τις δάνειες λέξεις. Εντούτοις, το διπλό *ρρ* προτάσσεται να διατηρείται στην εσωτερική αύξηση των λόγιων σχηματισμών, π.χ. *εξερράγη* και στις λέξεις με *β'* συνθετικό κάποιο λόγιο ρήμα, π.χ. *ρίπτω – καταρρίπτω, κατέρριψα, αλλά ρίχνω – έριζα*.

Ακόμα, το *ρρ* προκρίνεται να διατηρείται στα νεότερα σύνθετα λόγιας προέλευσης, π.χ. *ταχύρρυθμος*. Ωστόσο, στις παράγωγες λέξεις λόγιας προέλευσης, αλλά μη λόγιας χρήσης, είναι καλό, κατά τη γνώμη μας, να προτιμάται η γραφή με απλό *ρ*, π.χ. *αντιρύπανση, ηχορύπανση*.

6. Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να ασχοληθούμε σε βάθος με την ορθογραφία του ρ στα όρια των μορφημάτων. Αρχικά, αναφέραμε αναλυτικά τις ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής, που ρυθμίζουν τη standard γλώσσα, δηλαδή τη νομιμοποιημένη από το κράτος γλωσσική ποικιλία που διαδίδεται από διάφορους φορείς, όπως η εκπαίδευση (βλ. Ιορδανίδου, 1999: 835) ή διαφορετικά την «ομιλία των μορφωμένων μελών της μέσης αστικής τάξης» (Πετρούνιας, 1984: 119).

Επιπλέον, παραθέσαμε κάποιες από τις διαφορετικές απόψεις που υπάρχουν αναφορικά με τη ρύθμιση του ρ στον αρμό των σύνθετων λέξεων. Θεωρούμε ότι οι κανόνες που περιέγραψε ο Τριανταφυλλίδης στον *Ορθογραφικό οδηγό* της «Μεγάλης» του Γραμματικής είναι επαρκείς για την οριοθέτηση του γενικότερου πλαισίου για την ορθογράφιση των συγκεκριμένων λέξεων, όμως, επειδή σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχουν ασάφειες, είναι χρήσιμο να υιοθετηθεί στην ΚΝΕ και ο παράγοντας περισσότερο ή λιγότερο λόγιο για τα νεότερα σύνθετα λόγιας προέλευσης και χρήσης, ώστε να υπάρξει μια πλήρης οριοθέτηση της συγκεκριμένης ειδικής περίπτωσης ορθογράφισης.

Έπειτα, ασχοληθήκαμε επισταμένα με τις ορθογραφικές επιλογές σύγχρονων γενικών λεξικών, ώστε να διαπιστώσουμε τις απόψεις τους για την περίπτωση που εξετάζουμε. Από τα λεξικά που ερευνήσαμε, κρίνουμε ότι την πιο έγκυρη πληροφόρηση για τα $\rho\rho$ στα όρια των μορφημάτων την παρέχουν τα ΛΚΝ και ΑΛΝΕ, τα οποία έχουν λάβει υπόψη τους τις λέξεις λόγιας προέλευσης και χρήσης. Τα ΧΛΝΓ και ΜΗΛΝΕΓ (σε μικρότερο βαθμό) δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλουν στην ορθογραφική τυποποίηση και στην προώθηση της ορθογραφικής ομοιομορφίας (πρβ. Ιορδανίδου & Καμηλάκη, 2019: 73· Σέργης, 2020: 174) ούτε και στην εξεύρεση κάποιας νηφάλιας λύσης, που θα καλύψει το κενό που υπάρχει στη σχολική Γραμματική για την εν λόγω ειδική περίπτωση που εξετάζουμε.

Ωστόσο, θεωρούμε αδήριτη την ανάγκη εκπόνησης ενός σύγχρονου (ηλεκτρονικού) *Ορθογραφικού λεξικού* αναφοράς υπό την εποπτεία επίσημων φορέων του κράτους και της εκπαίδευσης, αφού υπάρχει συνεχής εξέλιξη στη Γλώσσα και τα ΛΚΝ και ΑΛΝΕ δεν περιέχουν το σύνολο των νεότερων λέξεων, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να αντιμετωπίζει πρόβλημα, όταν καλείται να ορθογραφήσει λέξεις όπως, π.χ., *εικονοροή*, *σταγονοροή*, *χρηματοροή* κτλ., που λημματοποιούνται από το ΧΛΝΓ και το ΜΗΛΝΕΓ (πρβ. Σέργης, 2020: 175).

Σε ό,τι αφορά τη ρύθμιση της ορθογραφίας με κριτήριο την υψηλή συχνότητα στη εμφάνιση λέξεων με αποκλίνουσα γραφή θεωρούμε ότι είναι επισφαλής μια τέτοια επιλογή, αφού οι χρήστες στο διαδίκτυο δε χρησιμοποιούν συγκεκριμένα κριτήρια στην ορθογράφηση, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (βλ. ενδ. Ιορδανίδου, 2014: 286· Χαραλαμπίκης, 2001: 193¹⁰). Μία πιθανή εξήγηση για τις αποκλίνουσες συχνές γραφές είναι η επινόηση από πλευράς χρηστών άλλων ορθογραφήσεων, όταν δε γνωρίζουν τις ορθές, χρησιμοποιώντας κυρίως τα πιο συνήθη γραφήματα, π.χ. *ι, ο, ε* και απλά σύμφωνα (*ρ* αντί *ρρ*, *μ* αντί *μμ*) (Ιορδανίδου & Σέργης, 2019: 471· Ξυδόπουλος, Αρχάκης & Τζωρτζάτου, 2014: 330). Ούτε όμως και ο Τριανταφυλλίδης (1965: 376) φαίνεται να είναι σύμφωνος με μία τέτοια πρακτική, δηλαδή αυτή του «δημοψηφίσματος» για κάθε γραφή.

Τελειώνοντας, πιστεύουμε ότι η υιοθέτηση του παράγοντα περισσότερο ή λιγότερο λόγιο σε συνδυασμό με τις ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής αρκούν για να λυθεί το πρόβλημα που υπάρχει για τα νεότερα λόγια σύνθετα και να μην υπάρχουν διχογνωμίες, αλλά να επιτευχθεί η ορθογραφική ενοποίηση και σ' αυτόν τον τομέα.

¹⁰ Η έρευνα αφορά ειδικούς επιστήμονες και όχι απλούς χρήστες. Εντούτοις, οι απόψεις τους ποικίλλουν για κάποιες ορθογραφήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2002). *Αντίστροφο λεξικό της νέας ελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Hartmann, R. R. K. (2015). *Διδάσκοντας και ερευνώντας τη λεξικογραφία* (Κ. Χατζηδήμου, μετάφρ.), 2^η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη.
- Ιορδανίδου, Α. & Καμηλάκη, Μ. (2019). Τα λεξικά γενικής γλώσσας: Διεθνείς προδιαγραφές και ελληνικό λεξικογραφικό τοπίο. *Γλωσσολογία*, 27, 65-88.
- Ιορδανίδου, Α. & Μπατζόγλου, Β. (Επιμ.) (1991). *Σύγχρονο λεξικό νεοελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ιορδανίδου, Α. & Σέργης, Γ. (2019). Νεοελληνική ορθογραφία: Μελέτη λαθών και ζητήματα διδασκαλίας. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 39, 465-473.
- Ιορδανίδου, Α. (1998). Η ορθογραφία στα νεοελληνικά λεξικά. *Γλώσσα*, 44, 4-21.
- Ιορδανίδου, Α. (1999). Ζητήματα τυποποίησης της σύγχρονης νεοελληνικής. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (Επιμ.), «*Ισχυρές*» και «*ασθενείς*» γλώσσες στην ευρωπαϊκή ένωση. *Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου*. HELEXPO, Θεσσαλονίκη 26 -28 Μαρτίου 1997 (σσ. 835-845). Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.
- Ιορδανίδου, Α. (2014). Νεοελληνική ορθογραφία: σχολική γραμματική, αποκλίσεις και γλωσσική χρήση. Στο Ζ. Γαβριηλίδου & Α. Ρεβυθιάδου (Επιμ.), *Μελέτες αφιερωμένες στην Ομότιμη Καθηγήτρια Α.Π.Θ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη* (σσ. 279-296). Καβάλα: Σαΐτα.
- Ιορδανίδου, Α. (Επιστ. επιμ.) (1999). *Οδηγός της νεοελληνικής γλώσσας*, Α΄ μέρος. Αθήνα: Πατάκης.
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2008). Ορθογραφικές μεταρρυθμίσεις: τάσεις και αντιστάσεις. Στο Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Θέρμη και φως. Αφιερωματικός τόμος στη μνήμη του Α.-Φ. Χριστίδη* (σσ. 365-383). Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.
- Κριαράς, Ε. (1995). *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κατσούδα, Γ. (2009). *Σύγχρονη πρακτική γραμματική τσέπης*, 11^η έκδοση. Αθήνα: Άγκυρα.
- Liddell, H. G., Scott, R. & Κωνσταντινίδης, Α. (1904). *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Ιωάννης Σιδέρης.
- Μανδαλά, Μ. (Επιμ.) (2002). *Μείζον ελληνικό λεξικό: Τεγόπουλος-Φυτράκης*, 3^η έκδοση. Αθήνα: Αρμονία.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, 3^η έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2011). *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, 2^η έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

- Μουσιάδης, Θ. (2009). *Στον αρμό της σύνθεσης, Linguarium*. Ανακτήθηκε 12 Δεκεμβρίου 2020, από <https://linguarium.blogspot.com/2009/02/blog-post.html>
- Νεοελληνική Γραμματική: Αναπροσαρμογή της Μικρής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (χ.χ.). Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ξυδόπουλος, Γ. (2008). *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ξυδόπουλος, Γ., Αρχάκης, Α. & Τζωρτζάτου, Κ. (2014). Γλωσσική επίγνωση και ορθογραφία: παρατηρήσεις σε γραπτά μαθητών της Δ', Ε' και Στ' τάξης του Δημοτικού σχολείου με Γ1 τη νέα ελληνική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 34, 327-338.
- Παπαναστασίου, Γ. (2008). *Νεοελληνική ορθογραφία: ιστορία, θεωρία, εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Παπαναστασίου, Γ. (2012). Προς ποια κατεύθυνση θα μπορούσε να κινηθεί μια νέα ορθογραφική μεταρρύθμιση; Στο Δ. Κουτσογιάννης, Α. Νάκας, Κ. Ντίνας, Γ. Παπαναστασίου & Σ. Χατζησαββίδης (Επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση»*. Δίον Πιερίας, 4-6 Νοεμβρίου 2011. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ανακτήθηκε 12 Δεκεμβρίου 2020, από <http://ins.web.auth.gr/images/stories/Dion/%CE%A0%CE%91%CE%A0%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A5.pdf>
- Πετρούνιας, Ε. (1984). *Νεοελληνική Γραμματική και συγκριτική ανάλυση, Μέρος Α': Θεωρία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ράλλη, Α. (2007). *Η σύνθεση των λέξεων. Διαγλωσσική μορφολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σαραντάκος, Ν. (2018). *Τα ρο της ηχορύπανσης, Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία*. Ανακτήθηκε 12 Δεκεμβρίου 2020, από <https://sarantakos.wordpress.com/2018/03/30/posaro/>
- Σέργης, Γ. (2020). Η ορθογραφική ποικιλία στα νεοελληνικά λεξικά. *Γλωσσολογία*, 28, 167-188.
- Συλλογικό έργο (1998). *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Συλλογικό έργο (χ.χ.). *Μεγάλο ηλεκτρονικό λεξικό νεοελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης. Ανακτήθηκε 14 Δεκεμβρίου 2020, από <http://lexicon-neohel.patakis.gr/el/>
- Tseronis, A. & Iordanidou, A. (2009). Modern Greek Dictionaries and the Ideology of Standardisation. In A. Georgakopoulou & M. Silk (Eds.), *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present* (pp. 167-185). London: Ashgate.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1965). *Απαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Γλωσσικό ζήτημα και γλωσσοεκπαιδευτικά. Ορθογραφικά-παιδαγωγικά, 7^{ος} τόμος*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

- Τριανταφυλλίδης, Μ. κ.ά. (2002). *Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής: Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Τσοπανάκης, Α. (2014). *Νεοελληνική γραμματική*, 5^η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Κυριακίδη.
- Φιλίππακη-Warburton, Ε., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ. & Λουκά, Μ. (χ.χ.). *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*. Αθήνα: ΙΤΥΕ «Διόφαντος».
- Χαραλαμπάκης, Χ. (Επιμ.) (2014). *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Χαραλαμπάκης, Χ. (2001). Ορθογραφικά προβλήματα της νεοελληνικής. *Μέντορας*, 4, 185-201.
- Χατζησαββίδης, Σ. & Χατζησαββίδου, Α. (χ.χ.). *Γραμματική νέας ελληνικής γλώσσας, Α', Β', Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΙΤΥΕ «Διόφαντος».
- Χατζησαββίδης, Σ. (2015). Η ορθογραφία στην ελληνική εκπαίδευση: Προβληματισμοί και προτάσεις. Στο Γ. Ανδρουλάκης (Επιμ.), *Γλωσσική παιδεία* (σσ. 274-284). Αθήνα: Gutenberg.

Παράρτημα

Στον πίνακα που ακολουθεί έχουν συμπεριληφθεί κάποια παραδείγματα λέξεων με διπλό ρρ στα όρια των μορφημάτων. Οι περισσότερες λέξεις που παρουσιάζονται ορθογραφούνται διαφορετικά σε κάποια λεξικά, έτσι, με τον παρόντα πίνακα είναι δυνατή η σχετική αντιπαραβολή των ορθογραφικών τους επιλογών.

Στην πρώτη στήλη παρατίθεται η ορθογραφία, που ακολουθεί τις ρυθμίσεις της σχολικής Γραμματικής, έχοντας όμως υιοθετήσει τη γραφή με τον παράγοντα περισσότερο ή λιγότερο λόγια σε νεότερες αλλά λόγιας προέλευσης σύνθετες λέξεις, και στις υπόλοιπες στήλες οι γραφές που καταχωρίζουν τα σύγχρονα νεοελληνικά λεξικά. Πηγή για την ετυμολογική πληροφόρηση των λέξεων αποτελεί το ΛΚΝ, όταν όμως το λήμμα δεν καταχωρίζεται στο προηγούμενο λεξικό, αξιοποιούνται συμπληρωματικά τα υπόλοιπα ή το *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*.

Πίνακας 1: Το ρ στα όρια των μορφημάτων και τα γενικά λεξικά της ΚΝΕ

Λήμμα	ΛΝΕΓ	ΛΚΝ	ΜΕΛ	ΜΗΛΝΕΓ	ΝΕΛ	ΧΑΝΓ
αναριγώ [<i>< ανα-ριγώ</i>] (ΑΛΝΕ) ¹¹	αναρριγώ	αναριγώ	–	αναριγώ & αναρριγώ	–	αναριγώ & αναρριγώ
ανεμόρρομβος [<i>< ανεμο- + ρόμβος</i>] (ΑΛΝΕ)	ανεμόρρομβος	ανεμόρρομβος	–	ανεμόρρομβος	–	–
αντιρύπανση [<i>< αντι- + ρύπανση</i>] (ΑΛΝΕ)	–	–	–	αντιρύπανση & αντιρρύπανση	αντιρύπανση	αντιρρύπανση & αντιρύπανση
αντιρυπαντικός [<i>< αντι- + ρυπαν- (ρυπαίνω) - τικός</i>] (ΑΛΝΕ)	–	αντιρυπαντικός	–	αντιρυπαντικός	–	αντιρρυπαντικός & αντιρυπαντικός
απορρυθμίζω [<i>< απο- ρυθμίζω</i>] (ΑΛΝΕ)	απορρυθμίζω	απορρυθμίζω	απορρυθμίζω	απορρυθμίζω	–	απορρυθμίζω & απορρυθμίζω
απορρύθμιση [<i>< απορρυθμι- (απορρυθμίζω) - σης > -ση</i>]	απορρύθμιση	απορρύθμιση	απορύθμιση	απορρύθμιση	απορρύθμιση	απορρύθμιση & απορύθμιση

¹¹ Η πληροφορία εντός της παρένθεσης δηλώνει ότι το λήμμα καταχωρίζεται και από το εν λόγω λεξικό.

(ΑΛΝΕ)						
απορρυθμιστικός [< απορρυθμισ- (απορρυθμίζω) + -τικός] (ΑΛΝΕ)	απορρυθμιστικός	-	-	απορρυθμιστικός	-	απορρυθμιστικός & απορρυθμιστικός
απορρυπαίνω [< απο- ρυπαίνω] (ΑΛΝΕ)	απορρυπαίνω	απορρυπαίνω	-	απορρυπαίνω	-	απορρυπαίνω & απορρυπαίνω
απορρύπανση [< απορρυπαν- (απορρυπαίνω) - σις > -ση] (ΑΛΝΕ)	απορρύπανση	απορρύπανση	απορρύπανση	απορρύπανση & απορύπανση	-	απορρύπανση & απορύπανση
απορρυπαντικός [< απο- ρυπαν- (ρυπαίνω) - τικός] (ΑΛΝΕ)	απορρυπαντικός	απορρυπαντικός	απορρυπαντικός	απορρυπαντικός & απορυπαντικός	απορρυπαντικός	απορρυπαντικός
αρυμοτόμητος [< α- ρυμοτομη- (ρυμοτομά) - τος] ¹²	-	αρυμοτόμητος	αρυμοτόμητος	αρυμοτόμητος	αρυμοτόμητος	-
αυτορυθμίζω [< αυτορύθμ(ιση) + -ίζω]	-	-	-	αυτορυθμίζω	-	αυτορρυθμίζομαι & αυτορρυθμίζομαι
αυτορύθμιση [< αυτο- + ρύθμιση] ¹³ (ΑΛΝΕ)	-	-	-	αυτορύθμιση	-	αυτορρύθμιση & αυτορύθμιση
αφισορύπανση [< αφίσα(α) -ο- + ρύπανση] (ΑΛΝΕ)	αφισορύπανση	αφισορύπανση	-	αφισορύπανση	-	αφισορύπανση & αφισορρύπανση
βαθύρριζος ¹⁴ [< αρχ. βαθύρριζος]	βαθύρριζος	βαθύρριζος	βαθύρριζος	βαθύρριζος	βαθύρριζος & βαθίριζος	βαθύρριζος

¹² Το ΑΛΝΕ προτιμάει τη γραφή *αρυμοτόμητος*, αν και πρόκειται για λέξη λόγιας προέλευσης, αλλά όχι λόγιας χρήσης.

¹³ Θεωρούμε ότι η λέξη δεν είναι λόγιας χρήσης. Παρόμοια: *αυτορρυθμίζω*.

¹⁴ Σωστότερη θεωρείται η γραφή *βαθύρριζος*, λόγω της αρχαίας λέξης *βαθύρριζος* (Ιορδανίδου, 1999: 136), όμως με απλό *ρ* καταχωρίζεται στον *Ορθογραφικό οδηγό* της «Μεγάλης» Γραμματικής Τριανταφυλλίδη και έχει υιοθετηθεί και από τη σχολική Γραμματική (βλ. σελ. 60 *Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*). Αυτή η γραφή καταχωρίζεται και στο *Σύγχρονο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, ενώ και το ΑΛΝΕ τη ληματογραφεί με διπλό *ρ*. Η Ιορδανίδου (2014: 284) αναφέρει ότι η διαφορά στην ορθογράφηση οφείλεται σε διαφορετική ετυμολόγηση (μεταγενέστερος ή αρχαίος σχηματισμός).

δίριχτος [<i>< δι- + ρίχ(νω) -τος</i>] (ΑΛΝΕ)	δίριχτος	δίριχτος	δίριχτος	δίριχτος	–	δίριχτος & δίρριχτος
εικονοροή [<i>< εικόν(α) -ο- + ροή</i>]	–	–	–	–	–	εικονοροή & εικονοροή
εμμηνορρυσία [<i>< έμμην(α) -ο- + ρύσ(ις) -ιά</i>] (ΑΛΝΕ)	εμμηνορρυσία	εμμηνορρυσία	εμμηνορρυσία	εμμηνορρυσία	εμμηνορρυσία	εμμηνορρυσία
εμποροράφτης [<i>< εμπορο- + ράπτης</i>] (ΑΛΝΕ)	εμπορορράφτης	εμποροράφτης	εμποροράφτης	εμποροράφτης	εμποροράφτης	–
εμποροραφείο [<i>< εμπορο- + ραφείον</i>] (ΑΛΝΕ)	εμπορορραφείο	εμποροραφείο	εμποροραφείο	εμποροραφείο	εμποροραφείο	–
επιρρίνιο [<i>< ελνστ. επιρρίνιον</i>]	–	–	–	–	–	επιρίνιο & επιρρίνιο
ετερόρρυθμος [<i>< ετερο- + ρυθμ(ός) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	ετερόρρυθμος	ετερόρρυθμος	ετερόρρυθμος	ετερόρρυθμος	ετερόρρυθμος	ετερόρρυθμος
ετοιμόρροπος [<i>< μσν. ετοιμόρροπος < ετοιμο- + ροπ(ή) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	ετοιμόρροπος	ετοιμόρροπος	ετοιμόρροπος	ετοιμόρροπος	ετοιμόρροπος	ετοιμόρροπος
ημίρρευστος [<i>< ημι- + ρευστ(ός) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	ημίρρευστος	ημίρρευστος	ημίρρευστος	ημίρρευστος & ημίρρευστος	–	ημίρρευστος & ημίρρευστος
ηχορύπανση [<i>< ηχο- + ρύπαν(σις) -ση</i>] (ΑΛΝΕ)	ηχορρύπανση	ηχορύπανση	ηχορύπανση	ηχορύπανση	ηχορρύπανση	ηχορύπανση & ηχορρύπανση
θερμορρύθμιση [<i>< θερμο- + ρύθμι(σις) -ση</i>] (ΑΛΝΕ)	θερμορρύθμιση	θερμορρύθμιση	θερμορύθμιση	θερμορύθμιση & θερμορρύθμιση	θερμορρύθμιση	θερμορύθμιση & θερμορρύθμιση

ιστιοραφείο [<i>< ιστι(ο) -ο- + ραφείο</i>] ¹⁵	–	–	–	–	–	ιστιοραφείο & ιστιορραφείο
κονδυλόρριζος [<i>< κόνδυλ(ος) -ο- + ρίζ(α) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	κονδυλόρριζος	κονδυλόρριζος	–	κονδυλόριζος	–	–
λεπτόρρευστος [<i>< λεπτο- + ρευστός</i>] (ΑΛΝΕ)	λεπτόρρευστος	λεπτόρρευστος	λεπτόρρευστος	λεπτόρρευστος	–	λεπτόρρευστος & λεπτόρευστος
παρθενορραφή ¹⁶ [<i>< παρθέν(ος) -ο- + ραφή</i>]	παρθενορραφή	παρθενορραφή	παρθενορραφή	παρθενορραφή	–	παρθενορραφή & παρθενοραφή
παχύρρευστος [<i>< παχυ- + ρευστ(ός) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	παχύρρευστος	παχύρρευστος	παχύρρευστος	παχύρρευστος	παχύρρευστος	παχύρρευστος & παχύρευστος
πολυρυθμία [<i>< πολυ- + -ρυθμία (ρυθμός)</i>]	–	–	–	πολυρυθμία	–	πολυρυθμία & πολυρρυθμία
πολυρυθμικός [<i>< πολυ- + ρυθμικός</i>] (ΑΛΝΕ)	–	–	–	πολυρυθμικός	–	πολυρυθμικός & πολυρρυθμικός
πυκνόρρευστος [<i>< πυκν(ός) -ο- + ρευστ(ός) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	πυκνόρρευστος	πυκνόρρευστος	πυκνόρρευστος	πυκνόρρευστος	πυκνόρρευστος	πυκνόρρευστος & πυκνόμευστος
σταγονοροή [<i>< σταγόν(α) -ο- + ροή</i>]	–	–	–	σταγονοροή	–	σταγονοροή & σταγονοροή
ταχύρρυθμος [<i>< ταχυ- + ρυθμ(ός) -ος</i>] (ΑΛΝΕ)	ταχύρρυθμος	ταχύρρυθμος	ταχύρρυθμος	ταχύρρυθμος	ταχύρρυθμος	ταχύρρυθμος & ταχύρρυθμος
τετράριχτος [<i>< τετρα- + ρίχ(νω) -τος</i>] (ΑΛΝΕ)	τετράριχτος	τετράριχτος	–	τετράριχτος	τετράριχτος	τετράριχτος & τετάρριχτος

¹⁵ Προτιμάται ένα *ρ* σε λέξεις με δεύτερο συνθετικό το *-ραφείο*, καθώς είναι συνθετικό λόγιας προέλευσης αλλά όχι λόγιας χρήσης.

¹⁶ Το ΑΛΝΕ επιλέγει τη γραφή *παρθενορραφή*.

φωτορυθμικός [< φωτο- + ρυθμικός] ¹⁷ (ΑΛΝΕ)	φωτορρυθμικός	φωτορυθμικός	–	φωτορυθμικός	–	φωτορυθμικά
φωτορύπανση [< φωτο- + ρύπανση]	φωτορρύπανση	–	–	φωτορύπανση	–	φωτορύπανση & φωτορρύπανση
χρηματοροή [< χρηματο- + ροή] ¹⁸	–	–	–	–	–	χρηματοροή & χρηματορροή
ωορρηξία [< ωο- + ρήξ(ις) -ία] (ΑΛΝΕ)	ωορρηξία	ωορρηξία	ωορρηξία	ωορρηξία	ωορρηξία	ωορρηξία

¹⁷ Πρόκειται για λέξη λόγιας προέλευσης αλλά όχι λόγιας χρήσης. Παρόμοια: *πολυρρυθμία πολυρρυθμικός*.

¹⁸ Πρόκειται για νεότερο σύνθετο και αποτελεί μεταφραστικό δάνειο από τα αγγλικά (*cash flow*).
 Παρόμοια: *σταγονοροή*.